

LEOPARDI

GIACOMO LEOPARDI egy helyütt az évfordulók jelentőségéről elmélkedve kiemeli, hogy ama bizonyos napnak vagy évnek éppoly kevés köze van a múlthoz, mint bármelyik másnak. Mégis szükségünk van rájuk, mert abba az illúzióba ringatnak, hogy az örökre visszatérhetetlenül halott dolgok újraélnék és szellemben jelen vannak. Ez pedig végtelen vigaszunkra szolgál, mert az enyészet és elmúlás gondolatát, melytől annyira irtószunk, eltávoztatja tőlünk.

1837 június 14-ének, Leopardi halála dátumának százados évfordulóját az olasz szellemi élet bőven kiaknázza ennek az illúzióknak felkeltésére. Hiszen Dante után Itália legnagyobb költőjéről van szó, aki az olasz nemzeti újjáébredés előfutára és XIX. századi művészi törekvéseinek messze kimagasló képviselője. S összes munkáinak új kiadása, egy Leopardi-kutatást szolgáló tanulmányi központ felállítása, a költő hamvainak átszállítása a mai szerény nápolyi templom kriptájából Vergilius posillipói sírja mellé, olyan állandó eredményei az évfordulónak, melyek eléggé bizonyítják, mennyire fontosnak tartja Leopardi nemzete, hogy nagy fiának szelleme eleven maradjon és bevilágítson a jövőbe. A „Leopardi-év“ külföldi visszhangját viszont biztosította az a körülmény, hogy az európai romanticizmus lelkiállapotának ez egészen egyéni képviselője egyike a világirodalom legtöbb nyelvre és leggyakrabban fordított, leginkább tanulmányozott íróinak. Ha pedig megemlékezésünk külön igazolásra szorulna még, ne feledjük, mily élénken hatottak nálunk a hatvanas évek elnyomása alatt osztrák területről kitiltott hazafias ódái s azt, hogy a 70-es, 80-as évek magyar pesszimista költői: Vajda János, Endrődi Sándor, Dengi János, Bartók Lajos szívesen olvasták, fordították, sőt visszhangozták nem egy eredeti költeményükben világfájdalmas dalait. 1890-ben már összes költeményei is megjelentek magyarul.

Leopardi — ahogyan maga mondja egy lírai életrajztöredékében — „nemes családból Olaszország egy nemtelen városában született“. Atyja, Monaldo gróf, tárgyilagosabb feljegyzése szerint ez a nap 1798 június 29-e volt, s Recanati, Ancona egész környékével együtt, a francia megszállás igáját nyögte. E forradalmi levegőben a reakcionárius arisztokrata, aki nem tartja érdemesnek az ablakhoz fáradni, hogy a keresztülvonuló Napóleont láthassa, az elsőszülött érkezését nem is tudta méltóképp megünnepelni. Utána még kilenc gyermek született, de csak öten maradtak életben, s közülük is egy ifjúsága

virágában, Giacomo és Pierfrancesco pedig életük delén haltak meg. Csak ketten, Carlo és a bájos Paolina, akik a nagy költő érzelmi életének osztályosai lettek s akik iránt való szeretetét csak „álombarátság” néven tudja megjelölni, érték meg magasabb kort. A családban úgy látszik tüdőbaj lappangott és ez lett okozója a gerincelferdülésnek is, mely elégtelenítette a kezdetben oly szépen fejlődő gyerekifjú alakját. Igaz, hogy Sanchini páter, a házitanító, koraérett tanítványának tanulási dühét hihetetlen ismeretanyag halmozásával igyekezett kielégíteni, mint a fiú megőrzött jegyzetei, dolgozatai, fordításai bizonyítják, azután meg apja rászabadította arra a könyvtárra, melyet részben művelődési vágyból, részben családi gögből öröklés és felszlatott kolostorok anyagának kissé rendszertelen összevárlása útján palotájának három szobájában összegyűjtött. Mikor Giacomo kifogyott Sanchini páter tudományából, ide vette be magát. A keze ügyébe kerülő, nem éppen legújabb kiadású gramatikákból tizenhárom éves korában nekilát a görög és hamarosan a héber tanulásának, s reggeltől estig buzgón szótárossza a polcokról sorra lekerülő könyveket. A gyerek e nagy szenvedélyét sem atyja, sem kiterjedt recanati rokonsága nem tudja megfékezni. Papnak készül. Mi is lehetne más, mikor nem egy nagybátyja magasra hágott az egyházi méltóságok fokain s atyja családi jogokat élvez bizonyos papi javadalmak odaítélésénél. Ez az örült tanulás — „studio matto e disperato” — bizonyára nagyban elősegítette, hogy a kór oly hamar és oly tragikus formában jelentkezett, bár annak korántsem volt egyedüli okozója, mint a költő hitte.

E makacs tanulási düh azonban túlfinomult érzékenységgel és rendkívül élénk fantáziával párosult. Egy zokszó, a kritika leghalványabb árnyalata valóságos vihart támaszt lelkében. Hirtelen dührohamai éppoly emlékezetesek maradtak a családi krónikában, mint ironikus ferdítésre hajlamos képzelete. Tíz-tizenkét éves korában reggelenként testvérei szórakoztatására folytatásos elbeszélést talál ki, melyben a ház népe és a napi események, latin tanulmányain és olvasmányain tükröződve, a klasszikus világ síkjába kerülnek át félreismerhetetlen torzítással. Első zsengei közt akad idill, melyben egy gyerektréfa van így megverselve; legkorábbi levelei is tele vannak féktelen jókedvvel, élénk szellemességgel. S végérvényben mindenki szereti ezt a csupa szív, csupa szeszély kis könyvmolyt. Giacomino, Giacomuccio, Buccio, Bucciccio — mennyi becéző név a későbbi családi levelezésben is!

Persze mindenki a maga módján szereti. Apja, kinek legtávolabbi ismert őse 1207-ben halt meg Recanatiban, csak egy aktivitási területet, csak egy pátriát tud elképzelni: a szülővárosét, melyhez a család századokon keresztül hű maradt; csak egy érzületet és politikát, a családban hagyományos guelf-vallásosat. Monaldo gróf azonban kényes a maga szabadságára és szellemi függetlenségére is. A városkában, melynek nehéz időkben volt polgármestere, „katolikus Voltaire”-nek nevezik. Sok munkája, melyek Recanati történetére, a pápai politikára vonatkoznak, egy szinte egyedül szerkesztett folyóirat frondeur-szellemé, rendszertelen, prepotens mindent tudni akarást árulnak el. Emellett azonban puhaszívű, nagyon szociálisan gondol-

kodó ember. Minden szépért és jóért lelkesedik, feltéve, hogy abszolút monarchikus és dogmatikusan vallásos meggyőződését nem érintik. Egy a francia szabadgondolkodás ellen írott munkájából a harmincas években magyar seminaristák két ízben is fordítottak Pozsonyban és Pesten. Ha önéletrajzát és leveleit olvassuk, folytonosan hányódunk a szeretet, becsülés és ellenszenv érzései között. Ilyen természettel, gondolkodással, meleg szívvel és apai büszkeséggel akart Monaldo gróf irányt szabni az elsősülött jövőjének.

Adelaide Antid márkiz, édesanyja, másként szerette. Az olasz irodalomtörténetírás még nem vetette fel a kérdést, hogy a Leopardi-könyvtárban található janzenista munkák mi összefüggésben vannak ennek a gránitlelkű asszonynak rideg jellemével és vallásosságával. Amint felfedezi, hogy fiatal férje szerencsétlen gazdálkodással tönkretjuttatta a családi vagyont, kezébe veszi a kormányt, kényszeregyezésre lép a hitelezőkkel, a legfenyegetőbb vészt ékszerai eladásával küzdi le, aztán kérlelhetetlen szabályossággal fizeti évről évre a kiszabott részleteket, míg vagy hűsz esztendő múlva ismét szabad a birtok i Családja tagjaitól is ugyanilyen önmegtagadást követel. Ha a szomszédba mennek látogatóba, továbbra is ott van ugyan a hintó és az inas. Egy Leopardi-előd tervei alapján készült, fagyasztóan rideg palota cselédségét pedig hogyan is lehetne csökkenteni? Sőt a könyvek sem szűnnek meg elég szép számban érkezni a milánói könyvkereskedőtől, különösen ha Giacomínónak van szüksége rájuk. De befelé takarékoskodni kell, állandóan és folytonosan takarékoskodni. Donna Adelaidehoz általában kemény a Leopardi-kritika, mert férjének sok dicséret közt olykor-olykor kirobbanó lázongásaiból és Bucciónak egy sötét anya rajzából, melyben csak újabban fedezte fel Vossler Theophrastes olvasásának visszhangját, alkotta meg jellemképét. Valóságban azonban merte volna-e a fiú a szelíd tréfálkozás hangját megütni vele szemben ama pár levélben, mit hozzá írt és felelt volna-e a mindig elfoglalt „mama“ ugyanily hangon „aranyfiának“, ha minden híd felégett közöttük? Gyöngédséget természeténél fogva nem adhatott — Bourget és Daudet itt látják Leopardi későbbi pesszimizmusának első gyökereit — de van adatunk rá, hogy fiát életének nehéz érzelmi válságában egyedül ő értette meg s hogy jó véleményére Leopardi férfikorában is nagyon sokat adott.

A gyermek azonban már igen korán saját feje szerint akart boldogulni. Míg atyja francia nyelvtanulmányaiban segítségére lehet, míg az ő drámáira szabhatja első komolyabb irodalmi próbálkozását, míg csendben hagyják fáradozni és álmodni a könyvtárban, nincs is nagyobb baj. Tizenöt éves korában a rendelkezésére álló könyvekből, lexikonokból, szótárakból ritka módszerességgel kis csillagászat-történetet szerkeszt össze. Thukydides, Herodotos, Seneca nincsenek meg a könyvtárban? Elővesz hát másodrendű írókat: Esichius Milesiust, Porphiriust, görög rétorokat és egyházatyákat. Fordítja és filológiai kommentárral látja el őket. Lázás nyugtalansággal hajtja a vágy: híressé lenni! dicsőséget szerezni! Tizenhét éves. Már folyékonyan olvas franciául is és munkáinak másolása közben, míg a porzó megszárad a lapon, angol nyelvtant vesz elő. Vaskos füzetet ír össze nagyon

sok jegyzettel az antik népek babonáiról. S most már meglátszik, hogy közben az enciklopédistáktól megtanulta a filozófiai értékelés módszereit.

Rohamos fejlődésében hónapok éveket pótolnak. A filológiai célú szövegfordítás közben merül fel benne a forma és költői nyelv kérdése. Nekifekszik az olasz irodalom olvasásának. Moschos idilljeinek és a Batracomiomachiának fordításával költői feladatok felé fordul, Fronto munkáinak fordításához írott előszava pedig már stílus-tanulmány. Angelo Mai és E. Q. Visconti friss szövegfeltedezéseihöz igyekszik tapadni, hogy a téma aktualitásán keresztül szerezzon maga is nevet. Aztán nagyot gondol és tizennyolc éves fejjel az egész Odyssea lefordítására vállalkozik; mikor pedig az első ének apja könyvkereskedőjének a folyóiratában, a milnói Spettatore-ban végre nyomdafestéket lát, azonnal utána bocsátja Aeneis-próbáját és a következő évben (1817) valóságos ostrom alá veszi fordításaival és filológiai cikkeivel a szerkesztőt. Feltűnési vágya és pompás érzéke a stílus-utánzásban görög Neptun-himnuszt hamisított vele, mely — akárcsak Michelangelo antik szoborutánzata — a legjobb szakembereket is megtéveszti. Különnyomatait küldi pedig a világ négy tája felé, különösen az előző költőgeneráció nagy tekintélyeinek, az Ilias-fordító Vincenzo Montinak, a purista nyelvűművész Pietro Giordani-nak. „Térdenállva könyörög“ kritikáért, útmutatásért, mert hiszen társuknak, írónak, költőnek tudja magát.

S végül — a tizennyolc éves fiú oly makacsul ostromolja a jövőt, hogy így kell mondanunk: végül sikerül felfedeztetnie tehetségét. Giordani megtudva korát és társadalmi helyzetét, olyan meleg levelet ír neki, hogy a recanati fogoly érzékeny lelke egyszerre felolvad. Aztán egymást érik a szív hangján szóló levelek. Hamarosan mintha két szerelme hallanának. Giacomo olvasta Werther-t és Foscolo Jacopo Ortis-át. Epistoláiban érzik is az erős irodalmiság. Mikor átjavítja és Pillával (így becézi Paolina húgát) lemásoltatja őket, tudja, hogy művész; Giordani mögött meg ott érzi rejtőzni a közönséget. Ami azonban kibontakozik e levelekben, már teljesen a sajátja: őszinte lázadás a kicsinyes, horizonttalan vidéki városka életével szemben; szenvedélyes tiltakozás az ellen, hogy ott kelljen élnie-halnia; mérhetetlen önérzet és dicsőségvágy; mély fájdalom és szenvedés elvesztett ifjúsága és egészsége fölött. Mindez csak most tudatosul benne, mikor egy ablak felnyílt és behullott a fény szomorúságába. Giordani pedig vigasztalja wertheri visszhanggal, s mikor kifárad bele, meglátogatja Recanatiban. Ez a látogatás sorsdöntő volt.

Később Monaldo azzal vádolta az ateista-szabadgondolkodó Giordanit, hogy ellene lázította a fiát. A hívő Vincenzo Gioberti pedig egyik filozófiai munkájában odavetőleg megjegyezte, hogy Leopardi annak hatása alatt lett szabadgondolkodóvá. A tekintélyes idősebb férfiú helyeslése azonban legföljebb csak megerősítette Leopardit abban, hogy dicsőségkeresésében elsősorban ki kell jutnia Recanati végeláthatatlan hosszú utcáiból s hogy filozófiai műveltséget kell szereznie ama francia enciklopédista irodalom olvasásával, melynek művei nemrég kerültek egy abbé-nagybácsi hagyatékából a családi

könyvtárba. De Giordani befolyása főleg abban nyilvánult meg, hogy eddigi fordítói ambíciói helyébe a hazafias nemzetébresztés és nemzetnevelés eszménye lép. A reakcionárius Monaldo gróf egyszer csak arra ébred, hogy háta mögött fia Rómában két carbonari-ízű ódát adott ki. Római nagyság, régi olasz dicsőség van bennük szembeállítva (Al'Italia, Sopra il monumento di Dante) a jelen elkorcsosulásával. Ez a hangulat irányt szab a következő két év (1820—21) munkásságának is és még négy ódát terem. Otthoni ellenkezés és kritika kíméletlenül tesz a huszonegy éves ifjút. Az első két canzone nyomtatási költségeit szüleinek a legnagyobb anyagi nehézségek közt kellett fedezniük s egy újabb hazafias riadót atyja megtévesztésével jelentet meg. Hamarosan már csak harmadik személyen keresztül érintkezik vele és a két Leopardi-fiú makacsul összeszorított ajka fojtott bizalmatlanságot honosít meg a házban. Giacomo, részben az Ortis-Werther pszichózis hatása alatt, egyenest elvként kezdi hangoztatni, hogy nagy dolgokat csak nagy és elkeseredett elhatározással lehet művelni. Ravasz fondorlattal útlevelet szerez, megírja szenvedélyesen vádaskodó búcsúleveleit, és nem törődve, miből fog megélni, szökni készül. De fölfedeztetvén, oly gyorsan engedi magát leszerelni, hogy nem kis részt kell tulajdonítanunk tette indító okai között egy nagy érzelmi élmény keresésének. Élni számára egyértelmű ezzel: érezni, szeretni vagy gyűlölni, de sohasem elmerülni a közönyösség posványában! Már előbb a lelki beleélés akarásával a kis púpos continuo szerelmet diktált magába a vendégként náluk megszálló és korban sokkal idősebb rokon asszony, Geltrude Cassi iránt. A világirodalom egyik legkülönösebb „diario d'amore“-jában elemezte komplex érzelmét. Ám a petrarchista elégiák, mik belőle születtek, nem éreztetik az ihlet hevét.

Gondolati élményt indul hát keresni olvasmányai nyomában s naplójegyzetek írásába kezd, melyek azután elkísérik élete végéig. A „Zibaldone“ azonban nemcsak forrongó gondolatainak és sokszerű érdeklődésének rendkívül gazdag tárháza. E sűrűn teleírt lapok vallomásain keresztül nyugszik meg először annyira, hogy az előző Monti-hagyományú hazafias harsonázás közé vegyülhetnek első bölcselkedő idilljei: az „Infinite“, „Ünnepeste“, „A holdhoz“, melyek már a mély egyéni élmény végtelenül meggyőző hangján szólnak.

Atyja végre látogatóba engedi nagybátyjához Rómába. A lázadás túláradó szeretetbe és hálába csap át az otthoniak iránt. De a fővárosban töltött öt hónap (1822 nov. 20—1823 ápr. 30) csak csalódást hoz. A műemlékek hatalmas nagyságukkal ráülnek kedélyére, bántja a lélektelen archeológia büszke uralma, az irodalmi élet kicsinyességei közt nem találja a helyét. Legföljebb a német filológusoktól, Niebuhrtól és Bunsen Károlytól kap új ösztönzést, mely azonban visszaveti a filológiába.

Csak otthon, Recanatiban kezd továbbformni gondolata és fejeződik ki az „Operette morali“ első pesszimista novelláiban, melyek a következő években megsokasodnak, míg organikus összefüggésben gyűjteménnyé nem egyesülnek. Recanati és az Otthon azonban mindig csak távolból látszanak számára kívánatosaknak. Alig érkezik haza, máris újra szabadulni vágyik. Hátha Milanóban inkább találja

meg a neki való irodalmi környezetet. Stella kiadó Cicero összes munkáinak kiadására és fordítására hívja meg, s ő el is indul, de nem soká bírja a milánói életet és visszamegy Bolognába, hol átutazóban meleg nagyrabecstüléssel fogadták, mi a költő szinte petrarcai hiúságának igen jól esett. 1827—1833 Firenze és Recanati közt oszlik meg, egy pisai és egy római tél intermezzójával a szokott nyugtalan, mindig máshova vágyódások között. Először Stella kiadó folyósít részére havidíjat, melynek ellenében olasz költői és prózai antológiát szerkeszt, Petrarca Canzonierejét adja ki kitűnő magyarázatokkal. Azután a történetíró Pietro Colletta generális és baráti köre segítik; közben Bolognában óraadásra is vállalkozik, hogy megélhessen.

Egészségi állapota ez években állandóan súlyosbodik. Még ifjúkorában komoly szemgyöngeség lépett fel, mi időről időre kiújult és hónapokra megakadályozta az olvasásban, sőt sokáig sötétben való tartózkodásra kárhóztatta. Azután Bolognában valami bélbaja kezdődött. A fűtés melege elviselhetetlenné vált részére, a hidegtől viszont rettenetesen szenvedett. Tüdőbaja is elharapódzott, úgyhogy „szenvető torzó“-nak érezte magát. Hívta a halált, de félt is tőle és tréfásan azzal vigasztalta magát, hogy „szervezete annyira gyenge, hogy halálos betegség nem tudja benne megvetni a lábát“. Mindent csak ideggyöngeségre vezet vissza. Ezzel magyarázza szeszélyes életmódját, rendetlen étkezéseit, de főleg mély apátiával váltakozó felfokozott szellemi tevékenysége periódusait, melyek híven tükröződnek levelezésében. Így különösen az 1828-i pisai tavasz és az utána Recanati-ban töltött 1829. év volt költőileg igen termékenyek. A pisai Arno-parton, hol talán egyedül érezte életében igazán jól magát, régi recanati ifjúságára emlékezve ébredt fel benne újra öt év óta alvó ihlete. Kocsisuknak korán tüdővészben meghalt leánya most változik át Silviává. Most alakul csak át költészetté szenvedéseinek története („Feltámadás“, „Emlékek“) s születnek meg lantján a világfájdalom méla idilljei (Árva madár, Csönd a vihar után, Szombat a faluban). Firenzei tartózkodása alatt viszont életének egyedüli igazi szerelme, mit egy professzor felesége, Fanny Targoni-Tozzetti iránt érzett, egymás után termi legszebb lírai költeményeit (Uralkodó gondolat, Szerelem és Halál, Consalvo), hogy a csalódás aztán annál sötétebb megvetést váltson ki szívéből (önmagához, Aspasia). E ciklus utolsó költeménye azonban már átvezet a költő életének végső, nappolyi periódusához.

Leopardi az olasz irodalmi élettel egyedül Toscana fővárosában volt érintkezésben. Itt csoportosultak a legkiválóbb szellemek Vieusseux „Antológia“ című folyóirata körül s jöttek össze a szerkesztő szalonjában, melynek, ha gyakori betegeskedése miatt nem is legállandóbb, de egyik leghíresebb látogatója Leopardi volt. Recanati álma friss könyvek bírásáról, gondolatébresztő, művelt társalgásról, irodalmi és művészeti témák megvitatásáról, most válik csak valóra. Találkozik Manzoni-val, együtt van Giordani-val. Nem is kíváncsított volna el Firenzéből, ha az addig oly liberális kormányzat hirtelen meg nem szorítja a gyeplőt. Már titokzatos római útját is — így gondoljuk minden ellenkező találgatás ellenére — az tette szükségessé, hogy Collettát, akivel a legszorosabb viszonyban állott, száműzni készültek.

Mikor aztán az „Antológiáit betiltják, utolsó szerelmi illúziója összeomlik, orvosbarátai pedig levegőváltozást tanácsolnak, követi élete utolsó érzelmi barátságának sugallatát s Antonio Ranierivel lép életközösségbe. Ez a nők-kedvence, jó beszélőkéjű daliás nápolyi örökölte Giordani, a bolognai Pietro Brighenti és Carlo testvér helyét szívében. Leopardinak mindig szüksége volt arra, hogy valaki előtt kiöntse túlárado szíve egész melegét, ha az illető nem bizonyult is azután mindig egészen méltónak bizalmára. Újabban kiderült, hogy drága Brighentije osztrák kém volt, Ranieri pedig Giacomo halála után önző kisajátítással tetszelgett a nagylelkű mecénás szerepében, míg váratlanul előkerült okmányok meg nem cáfolták állításait és nem igazolták, hogy életének utolsó éveiben a költő jelentős támogatásban részesült otthonról, mi könyveinek szerény jövedelmével együtt a baráti közösségből a maga költségrészét fedezte. Azonban tény, hogy Ranieri és 15—17 éves húga biztosították Leopardi végső esztendeinek szabadságát, gondatlanságát, nyugalmát és súlyosbodó betegségében mindig furcsább szeszélyeinek kielégülését. Ez bőséges kárpótlást nyert viszont a szellemi ösztönzésben, mit az egyedül ez években termésre képes Ranieri mint prózaíró nyert tőle. Regényében (Ginevra) nem egyszer fedezzük fel a leopardi stílus ízét. Giacomo költészete most keserű iróniával illeti a nápolyi „makarónifalók“ megértésre képtelen kritikáját (Palinódia) és a mindig csak kudarccal végződő hazafias felbuzdulásokat (Paralipomeni della Batracomiomachia), egyben azonban a halálról való két személytelen elmélkedése után legmagasabb csúcsait is éri el a „Hold nyugtáival és „Rekettýéivel. De ekkor tüdőbaja már nagyon elhatalmasodott. Szíwizenyő is járult hozzá. Miközben épp a Vezúv lábánál fekvő villába készült vissza, hol már korábban enyhülést talált betegségében, hirtelen oltotta ki életét a halál. Utolsó szavait „Már nem látlak“, Ranieri később a goethei „Mehr Licht“ értelmében stilizálta.

LEOPARDI ÉLETMŰVE mindössze negyvenegy lírai költeményből s egy huszonnégy dialógust meg elbeszélést magában foglaló prózai gyűjteményből áll. Verskötete az 1824-i bolognai kiadástól kezdve, mely még csak tíz darabot foglalt magában, állandóan alakul-változik (1826 Bologna, 1831 Firenze, 1855 Nápoly), míg posztumusz két költeményével együtt Ranieri 1845-ben adja meg végleges formáját. Az Operette morali is ugyanilyen átalakuláson és állandó javító, simító munkán ment keresztül. Leopardi elsősorban önmagával soha meg nem elégedő művész, akinél a kifejezés tökéletességén fekszik mindig a hangsúly. Költeményeinek 1826-i bolognai kiadását maga látta el jegyzetekkel, melyek a legújabb Moroncini-féle kritikai szövegben ellenőrizhető kéziratjavítások óriási tömegével együtt nagyon világos képet nyújtanak arról, hogy Leopardi nyelvének átlátszó egyszerűsége mögött mennyi tudatos műgond rejlik. Olvasmányjaiból készített jegyzetei és az olasz irodalmi élettel szemben való állásfoglalása meg épp azt bizonyítják, hogy Leopardi legfőbb törekvése a modern olasz költői és prózai nyelv megteremtése volt, minek teljes sikerét mi sem bizonyítja jobban a Manzoni csodáló elismerésénél. A szó és

kifejezés iránt való nagy érzéke mutatkozik meg azután filológiai munkáiban és elszórt nyelvészeti megjegyzéseiben, melyekben a román összehasonlító nyelvészet, nyelvpszichológia és nyelvészeti genialis előfutára nyilatkozik meg.

Ez az egészen rendkívüli forma- és nyelvérzék szorítja korlátok közé a Leopardi leveleiben oly szélesen viharzó érzelmeket is. Közvetlen szenvedély csak néhány költeményt diktált. Így szerelmi csalódása az „Aspasia“-t, sértett írói hiúsága a Palinódiát, nagy kiábrándultsága kortársainak törpe hazafiságából a „Paralipomeni della Batracomiomachia“-t. Egyébként benyomásai mindig már az emlékek ködfátyolán keresztül jelennek meg, mikor a levelekben ellenőrizhető fájdalom, lázadás, kétségbeesés már megkapta a lemondás és csöndes belenyugvás szelíd, idilli zománcát. De Leopardi igazi lírai természet. Minden észlelés, a természet és emberi élet körülötte zajló apró és nagy jelenségei az érzelem és zenei hangulat nyelvén tolmácsolódnak lelkében. Abban azonban, hogy egyetlen színnel, az örök elmúlás, a vanitatum vanitas színével vonja át az egész világot, már testi valóságából folyó érzelmi megalkotottságán kívül gondolatának, vagy ahogyan ő nevezni szerette, „filozófiájának“, „élvezet-elméletének“ is nagy része volt.

Ahogy az érzelmei leveleiben, úgy gondolatai jegyzetkönyvében, a „Zibaldone“-ban tombolják ki magukat. Rousseau, Montesquieu, Locke, Madame de Staél, Nagy Frigyes voltak eszmélkedésének elindítói. De épp a lét alapvető kérdéseivel szemben maradt álláspontja örökké bizonytalan és ingadozó. Mi az Isten? Mi az élet célja? A szellem terméke az anyagnak, vagy független tőle? Vannak velünk született eszmék? Halhatatlan-e a lélek és mi a végtelenség? Válaszaiból lehet adatokat halászni úgy hívó, mint hitetlen, úgy materialista, mint spiritualista felfogásának bizonygatására. Költeményeiben azonban e kérdések nyitva maradtak, az érzelem síkjába kerülnek át. Épp ez adja meg távoli kicsengésüket ismeretlen messzeségek felé.

Erkölcsfilozófia, ember- és természetszemlélet az a terület, melyen határozott meggyőződések alakultak ki lelkében. Három fázist futott itt be gondolata. Az első, rousseaui korszak szerint minden jó kútforrása a természet és intuíció, minden rosszé a civilizáció és értelem. Csak a természetből fakadó illúziók, köztük főleg a hazafiúi érzés a belőle fejlődő erényekkel vezérelhet nagy tettekre. Ime Leopardi hazafias lírájának gondolati alapja. A második, montesquieu-i korszakban Leopardi az embert természeténél fogva gonosznak és önzőnek tartja. Mindig élvezetet keres, de határtalan vágya mindig csak határos, véges kielégülést nyerhet: innen örök elégedetlensége, unalma vagy boldogtalansága. Végül utolsó költeményeiben és prózáiban a Fátum uralkodik. A Természet sem nyújt védelmet az ellenséges sorssal szemben, mert *az* közönyös boldogságunk vagy boldogtalanságunk iránt. Vigaszt egyedül az emberi szolidaritás érzésében találhatunk, a közös küzdelemben Sors és Természet ellen.

Ez a gondolati tartalom, mely törekszik ugyan filozófiai rendszereződésre a Zibaldoneban, de azt soha nem éri el, kétségtelenül mutat

rokonságot Schopenhauer bölcseletével, aki Leopardi első hazafias canzoneival egy évben adta ki főmunkáját. Az olasz költő nem ismerte, de Schopenhauer, mikor amaz már nem élt, lelki rokonát fedezte fel benne. Egyazon kor gyermekei mindketten: ez igazában köztük az összefüggés.

Leopardi érzelmeit ez a gondolati színezés valami magasabb erkölcsi szférába emeli. Egyetlen, összefüggő világnézet szempontjából analizálja őket. S épp az érzelmi intuíció gondolati analízise sorolja őt igazán a romantikus költők közé. „Dem Instinkt gingen sie denkend nach“, mondja róluk Otto Waltzel. Vérbeli romantikus volt ő, ha félreismerte is hovatarozását s bővelkedett is a formalítás ama zártságában, mit rendesen klasszikusnak szoktunk mondani. Romantizmus és klasszicizmus korántsem állnak oly poláris ellentétben költői gyakorlatában, mint elméleti állásfoglalásában. De romantikus volt Leopardi életműve befejezetlenségénél és töredékvoltánál fogva is. Levelezése, a Zibaldone, jegyzetei bizonyítják, mi minden maradt pusztá terv vagy torzó lelki hányatásainak nyugtalansága között. A szomorúság, világfájdalom, pesszimizmus, de egyben nemes emberi jóság és meleg szeretet nagy költője marad így is, kinek utolsó életbölcössége: kiábrándult mosoly az emberiség minden nagy illúziója fölött.

KOLTAY-KASTNER JENŐ